

Mniejszość etniczna w świetle prawa międzynarodowego i prawa europejskiego – na przykładzie mniejszości romskiej

Sara Jeziernicka

Doktorantka na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego –
Katedra Prawa Międzynarodowego Publicznego,
<https://orcid.org/0009-0005-4288-278X>; e-mail: s.i.jeziernicka@gmail.com

1. Wprowadzenie

Romowie są grupą etniczną, która nie posiada własnego państwa; co więcej, nie przejawia aspiracji do zmiany takiego stanu rzeczy. Nigdy nie rościli sobie oni pretensji do żadnego terytorium w Europie, a ich mechanizmem obronnym była częściowa asymilacja polegająca na przyjęciu języka czy dominującej religii państwa, w którym się osiedlali. Trudno również definiować Romów jako społeczność tworzącą naród, gdyż nie posługują się wspólnym językiem ani religią. Ze względu na liczne prześladowania i dyskryminację prowadzili wędrowny tryb życia, podróżując między państwami, a nawet kontynentami. Historia ich pielgrzymki sięga IX–X wieku, kiedy to rozpoczęła się podróż przodków dzisiejszych Romów z Półwyspu Indyjskiego w zachodnim kierunku. Do dzisiaj jednak nie wiadomo, z jakiego powodu rozpoczęła się ta migracja¹. Niemniej, już sam fakt braku posiadania własnego państwa, nomadyczny tryb życia oraz różnice

¹ Więcej na temat historii i rodowodu Romów oraz przyczyn ich migracji pisze M. Courthiade, *Próba bilansu dotychczasowych hipotez o rodowodzie narodu romskiego w kontekście jego migracji*, „Studia Romologica” 2012, nr 5, s. 13–71.

kulturowe niejednokrotnie prowadzą do powstawania wielu uprzedzeń oraz konfliktów między mniejszością romską a resztą społeczeństw, w których zamieszkują na co dzień. Dlatego też sytuacja tej mniejszości w wielu krajach europejskich, w tym w Polsce, jest skomplikowana i niejednokrotnie trudna.

Prawne zagwarantowanie bezpieczeństwa i ochrony mniejszości etnicznych, przy położeniu nacisku na mniejszość romską, jest jednym z fundamentów obecnego prawa międzynarodowego i europejskiego. Należy wskazać, że pierwsze działania w tym kierunku zostały podjęte już podczas konferencji pokojowej w 1919 r., której celem było doprowadzenie do ukształtowania się nowego ładu międzynarodowego. Jednakże dopiero po zakończeniu II wojny światowej poczyniono większe działania w kierunku wykreowania definicji mniejszości etnicznej oraz stworzenia mechanizmów prawno-ochronnych.

Celem niniejszego artykułu jest wnikliwe przeanalizowanie obecnie obowiązujących przepisów prawa międzynarodowego i europejskiego, które odnoszą się do mniejszości romskiej. Zilustrowany został również system ochrony tej grupy w Polsce. Ważny element pracy stanowi przedstawienie Programu Integracji Obywatelskiej i Społecznej Romów w Polsce, który jest znaczący, gdyż w momencie; gdy powstawał, był pierwszą taką inicjatywą bezpośrednio skierowaną do Romów celem poprawy ich sytuacji edukacyjnej, ekonomicznej oraz społecznej.

W niniejszym artykule następuje weryfikacja hipotezy wskazującej, że prawo międzynarodowe w szeroki sposób odnosi się do problemów mniejszości romskiej. W celu uzyskania głębszego zrozumienia tej problematyki, w artykule wykorzystano analizę międzynarodowych aktów prawnych, syntezę informacji oraz wnioski. Zbadanie sytuacji mniejszości romskiej rozpocznie się od analizy Karty Narodów Zjednoczonych, która niewątpliwie stanowi jeden z najważniejszych dokumentów, odnoszących się do praw mniejszości etnicznych.

2. Mniejszość etniczna w prawie międzynarodowym

Przez bardzo długi czas uwaga w prawie międzynarodowym skoncentrowana była na ochronie praw jednostki. *De facto* zostało to zmienione ostatecznie po II wojnie światowej, której skutki spowodowały potrzebę podjęcia ochrony praw istniejących różnych mniejszości. Niemniej warto wspomnieć, że po zakończeniu I wojny światowej w 1919 r. podejmowane już były pewne próby wprowadzenia takich regulacji, np. narzucone przez Głównie Mocarstwa Sprzymierzone i Stowarzyszone państwom, które przegrały wojnę. Miało to miejsce podczas Konferencji pokojowej w Wersalu w 1919 r., kiedy to zdecydowano się stworzyć uniwersalistyczny system

ochrony praw mniejszości². Istotne jest jednak to, że regulacje nie obejmowały Mocarstw Sprzymierzonych i Stowarzyszonych, gdyż żadne z tych państw nie przyjęło na siebie zobowiązań dotyczących zamieszkujących ich terytorium mniejszości. Jednostronne gwarancje określonego traktowania swoich mniejszości zostały zawarte w specjalnych rozdziałach włączonych do traktatów pokojowych zawartych z Austrią, Bułgarią, Węgrami i Turcją. Zobowiązań mniejszościowych w stosunku do pokonanych Niemiec nie zawierał natomiast podpisany 28 czerwca 1919 r. traktat wersalski³. Jak już było wspomniane, sytuacja uległa znacznej zmianie po zakończeniu II wojny światowej. Pierwszym krokiem tworzenia nowego międzynarodowego porządku było podpisanie 26 czerwca 1945 r. w San Francisco Karty Narodów Zjednoczonych, powołującej do życia i określającej ustrój Organizacji Narodów Zjednoczonych, stawiającej sobie za jeden z głównych celów popieranie przestrzegania praw człowieka⁴. W prawie międzynarodowym ochrona mniejszości jest rozumiana jako nieodłączna część tych praw, ze zwróceniem szczególnej uwagi na prawo do równości, wolności i niedyskryminacji. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. stanowi podstawowy dokument w tej dziedzinie, gwarantujący równość wszystkich ludzi bez względu na ich kolor skóry, rasę, płeć, język, poglądy polityczne, pochodzenie narodowe, społeczne, urodzenie lub wszelkie inne cechy (art. 2 Deklaracji)⁵. Pojawianie się tego dokumentu otworzyło drogę innym międzynarodowym aktom prawnym, takim jak uchwalone w 1966 roku na bazie Deklaracji Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, które od początku obowiązywały wszystkie państwa – strony. W odniesieniu do praw mniejszości etnicznej w art. 27 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych stwierdzono, iż: „W Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe,

² Na temat systemu ochrony praw mniejszości, ustanowionego po zakończeniu I wojny światowej zob. np. V. Czepek, E. Karska, *Peace Agreements as International Legal Acts Protecting National Minorities: The Scope Ratione Personae*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2021, t. 26(5), s. 78–80.

³ Warto dodać, że jednym z czołowych krytyków uchwalonych wówczas praw przysługujących mniejszościom narodowym oraz grupom etnicznym, w tym systemu ochrony mniejszości w państwach, które podpisały odrębne traktaty, był niemiecki prawnik-konstytucjonalista Carl Schmidt. W książce pt. *Porządek wielkoobszarowy w prawie międzynarodowym* w rozdziale *Prawo mniejszości i grup etnicznych na wielkim obszarze środkowo- i wschodnioeuropejskim* krytykował uniwersalistyczny wymiar Traktatu Wersalskiego z 1919 r.; zob. C. Schmidt, *Porządek wielkoobszarowy w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2018, s. 62–73.

⁴ *Karta Narodów Zjednoczonych*, San Francisco, 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90).

⁵ S. Bieleń, *Prawo w stosunkach międzynarodowych – wybór dokumentów*, Warszawa 1996, s. 150. Zob. także: W. Góralczyk, K. Karski, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2024, s. 52–54 i 307–309.

osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”⁶.

W kwestii Romów; na podstawie dostępnej wiedzy historycznej i antropologicznej; można jednoznacznie stwierdzić, że grupa ta tworzy mniejszość etniczną w rozumieniu art. 27 MPPOiP. Z perspektywy prawa międzynarodowego należy ich zatem definiować przez pryzmat „etniczności”, gdyż społeczność ta – jak już wcześniej było wspomniane – nie stanowi jednolitego narodu czy grupy narodowej, ale grupę etniczną, która nie ma państwa i nie aspiruje do uzyskania własnej politycznej autonomii⁷. Warto wspomnieć, że w aktualnie obowiązujących przepisach prawa międzynarodowego nie odnajdzie się wyjaśnienia zarówno pojęcia mniejszości narodowej, jak i etnicznej. Jednakże pewną wskazówkę prowadzącą do przybliżenia definicji etniczności z perspektywy prawa międzynarodowego można odszukać w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Timishev przeciwko Rosji* z 2006 r.⁸ We wnioskach z wyroku w par. 55 stwierdza się bowiem, iż: „Etniczność i rasa to koncepcje powiązane i pokrywające się. Podczas gdy pojęcie rasy jest zakorzenione w biologicznej klasyfikacji jednostek ludzkich na podgatunki

⁶ Początkowa definicja mniejszości miała brzmieć w pierwotnym zapisie zupełnie inaczej: „oddzielne lub odrębne, należycie zdefiniowane i od dawna osiedlone na terytorium danego państwa”. W przyjętym ostatecznie tekście nie odnajdzie się przedstawienia definicji mniejszości. Zob. R. Andrzejczuk, *Naród i Mniejszości Narodowe jako podmioty prawa międzynarodowego*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2001, t. XI, z. 1, s. 123–125.

⁷ Według Encyklopedii PWN definicja „etniczności” brzmi następująco: „podstawowa właściwość każdej jednostki etnicznej określająca różnice międzyetniczne o charakterze przedmiotowym i podmiotowym, wyznaczająca tym samym zobiektywizowane, albo jedynie świadomościowe, ramy przynależności do odrębnych organizmów etnicznych. Do wyznaczników etniczności zalicza się: 1) zespół czynników subiektywnej autoidentyfikacji etnicznej, wynikający ze świadomości faktycznego lub domniemanego wspólnego pochodzenia i związany m.in.: z tradycją, symboliką, wiedzą historyczną, afirmatywnymi postawami względem wartości identyfikowanych jako etnicznie „własne”; 2) międzypokoleniowy zespół cech osobowości zbiorowej, będący rezultatem oddziaływania i kultywowania tradycji i enkulturacji; 3) zespół zachowań etnicznych będący najbardziej widocznym, zewnętrznym przejawem etniczności” – zob. *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, hasło *etniczność*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/etniczność;3898887.html> (dostęp: 22.11.2023). Natomiast według Głównego Urzędu Statystycznego zbiorowość etniczna to „zbiorowość ludzka, najczęściej zamieszkująca wspólne terytorium, społecznie postrzegana jako różna od innych ze względu na przekazywaną generacyjnie wspólnotę kultury, która może być oparta m.in. na języku, religii czy wierze w pochodzenie wspólnego przodka” – zob. Główny Urząd Statystyczny, *Zbiorowość etniczna – definicja*, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/108,pojecie.html> (dostęp: 22.11.2023).

⁸ Wyrok ETPC z 15 grudnia 2005 r., skargi nr 55762/00 i 55974/00 (naruszenie art. 14 Konwencji w związku z art. 2 Protokołu Dodatkowego nr 4 – swobody przemieszczania się – w związku z odmową zameldowania na pobyt stały osoby pochodzenia czeczeńskiego).

wyróżniane według cech morfologicznych takich jak kolor skóry czy cechy charakterystyczne twarzy, etniczność ma swój rodowód w idei grup społecznych wyróżnianych na podstawie wspólnej narodowości, afiliacji plemiennej, wyznania, języka czy innych źródeł i podłoża kulturowego i obyczajowego⁹.

Dokumentem podstawowym w porządku międzynarodowym, określającym sytuację mniejszości narodowych i etnicznych, jest Deklaracja praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych, przyjęta przez ONZ jako rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 47/135 w dniu 10 grudnia 1992 r. W art. 2 można przeczytać: „Osoby należące do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych (zwane osobami należącymi do mniejszości) mają prawo do korzystania ze swej własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swej własnej religii oraz do używania swego własnego języka (...)”. Natomiast w Preambule wskazuje się: „(...) stałe popieranie i urzeczywistnianie praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych, będąc integralną częścią rozwoju społeczeństwa jako całości i pozostając w ramach demokratycznych opartych na rządach prawa, może przyczynić się do wzmocnienia przyjaźni i współpracy pomiędzy narodami(...)”¹⁰. Warto wskazać, że w Deklaracji również nie odnajdzie się definicji mniejszości narodowej ani etnicznej. Potwierdza ona natomiast prawo członków mniejszości do nauki i posługiwania się rodzimym językiem, podtrzymywania tradycji, kultury, prawo do odrębności religijnej, reprezentowania własnych interesów poprzez udział w wyborach i aktywność polityczną. Deklaracja ta konkretyzuje prawa poszczególnych członków mniejszości, nie odnosi się natomiast do praw grup i społeczności mniejszościowych z powodów politycznych związanych z potencjalnymi dążeniami grup mniejszościowych do połączenia się ze współrodakami zamieszkalymi w innych państwach bądź dążeniami do uzyskania autonomii i stworzenia własnej państwowości. Przedstawicielom mniejszości przyznaje się prawa indywidualne, natomiast państwa obawiają się przyznania im praw kolektywnych, grupowych¹¹.

Istotnym dokumentem prawa europejskiego odnoszącym się do mniejszości etnicznej, a co za tym idzie – również do mniejszości romskiej, jest Konwencja

⁹ Timishev, par. 55. Na temat kolejnych działań ETPC, a także Komisarza Praw Człowieka Rady Europy w sprawie mniejszości romskiej zob. np. E. Karska, E.H. Morawska, J. Czepek, Ł.D. Dąbrowski, B. Oręziak, K. Gałka, *Human Rights in the European Paradigm of the Protection of Aliens*, Warszawa 2023, s. 40 i 379.

¹⁰ *Deklaracja praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych* – rezolucja 47/135 przyjęta bez głosowania przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1992 r. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993, z. 3, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1992b.html> (dostęp: 22.11.2023).

¹¹ *Prawa mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych w prawie międzynarodowym i polskim*, Kancelaria Senatu RP – Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2011, s. 6–7.

ramowa o ochronie mniejszości narodowych z 1995 r. W jej preambule wskazano, że „pluralistyczne i prawdziwie demokratyczne społeczeństwo powinno nie tylko szanować etniczną, kulturalną, językową i religijną tożsamość każdej osoby należącej do mniejszości narodowej, lecz także tworzyć odpowiednie warunki pozwalające im wyrażać, zachowywać i rozwijać tę tożsamość”¹². Konwencja ta zapewnia w szczególności równość wobec prawa i niedyskryminację, prawo do zgromadzeń i stowarzyszania się, swobodę wypowiedzi, myśli, przekonań, a także religii. Gwarantuje również ochronę języków i kultur mniejszościowych oraz przewiduje prawo do otwierania placówek edukacyjnych dla mniejszości narodowych. Państwa, które ratyfikowały powyższą Konwencję, dysponują swobodą w określaniu statusu grup zamieszkujących ich terytorium i uznawaniu ich za mniejszości narodowe czy etniczne; bądź odmowie nadania im takiego statusu. Jednak znów i tutaj nie da się odnaleźć wyjaśnienia definicji mniejszości narodowej lub etnicznej. Przyznanie statusu mniejszości etnicznej lub narodowej w każdym przypadku należy do danego państwa, które powinno zdecydować w oparciu o prawo krajowe; bądź rozstrzygnąć spór ewentualnie na drodze umów międzynarodowych. Treść tych umów zależy od stron umawiających się. Uznanie prawne danej grupy za mniejszość narodową lub brak takiego działania jest suwerenną decyzją każdego państwa. Ta dowolność w podejmowaniu decyzji pozwala krajom, poprzez brak uznania w sposób prawnie wiążący żyjących na jej terytorium mniejszości pochodzeniowych za mniejszość narodową, odmawiać danym zbiorowościom przywilejów wynikających z prawa międzynarodowego, takich chociażby jak prawo do nauki w języku mniejszości¹³. Istotnym elementem Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych jest art. 25, który nakłada na sygnatariuszy Konwencji obowiązek składania okresowych raportów – informacji z wykonania jej postanowień. Sekretarz Generalny Rady Europy oraz przede wszystkim Komitet Ministrów Rady Europy poprzez ten przepis pełnią funkcję kontrolną wypełniania postanowień Konwencji przez jej sygnatariuszy¹⁴.

Wspieranie rozwoju języków regionalnych lub mniejszościowych poprzez pomaganie osobom posługującym się tymi językami w uzyskaniu możliwości ich używania w szkole, w pracy, w mediach, w sądach, w administracji, w otoczeniu gospodarczym lub kulturowym; itd. zapewnia Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, uchwalona przez Radę Europy w 1992 r. Karta ta jest z punktu widzenia prawa międzynarodowego konwencją międzynarodową, którą do 2018 r.

¹² Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209).

¹³ Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209).

¹⁴ Tamże, art. 25.

ratyfikowało dwadzieścia pięć z czterdziestu siedmiu państw członkowskich Rady Europy, a kolejne osiem jedynie podpisało. Karta definiuje języki mniejszościowe; jako te języki, które „są tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez obywateli tego państwa tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego państwa; i które różnią się od oficjalnego języka (języków) tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka (języków) tego państwa, ani języków migrantów”. Jest to istotne stwierdzenie, gdyż uniemożliwia ono *de facto* dowolną interpretację. Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych zawiera szczegółowe unormowania dotyczące celów i zasad, którymi kieruje się Rada Europy; oraz szczegółowy opis środków, które muszą przedsięwziąć sygnatariusze Karty dla realizacji jej postanowień¹⁵. Jednocześnie należy wskazać, że po przeprowadzeniu procesu ratyfikacji i sprawdzeniu, które języki „regionalne lub mniejszościowe” – w rozumieniu Karty są używane w kraju i będą promowane na podstawie tej umowy; państwo dokonuje wyboru zobowiązań z listy, którą zawiera Karta w różnych sferach, takich jak: szkolnictwo, sądownictwo, media, administracja, kultura, biznes, wymiana transgraniczna (wszystkie one znajdują się w III części Karty)¹⁶. Istotnym elementem Karty jest sprawozdawczość, która została zapisana w części IV Karty w art. 15: „Strony zobowiązane są do okresowego przedstawiania Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy, w formie określonej przez Komitet Ministrów, raportu o swojej polityce realizowanej zgodnie z częścią II niniejszej karty oraz środków podjętych w celu realizacji tych postanowień części III, które zostały przez nie przyjęte. Pierwszy raport należy przedstawić w ciągu roku następującego po wejściu w życie karty w odniesieniu do danej Strony, a kolejne raporty – w odstępach trzech lat po pierwszym raporcie”¹⁷.

Od 1 lipca 2019 r. państwa są zobowiązane do przedstawiania wszechstronnych raportów okresowych co pięć lat, a następnie po upływie dwóch i pół roku – informacji na temat podjętych środków priorytetowych. Po otrzymaniu raportu okresowego delegacja Komitetu Ekspertów do spraw Karty składa wizytę w danym kraju, by móc porozmawiać z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną języków mniejszościowych oraz z przedstawicielami rządu w celu dokonania oceny, czy zastosowano dane środki oraz czy okazały się one skuteczne. Po spotkaniu Komitet Ekspertów przyjmuje raport oceniający, który przekazuje państwu celem zgłoszenia uwag. Proces kończy się przyjęciem przez Komitet Ministrów zaleceń

¹⁵ C. Brohy, V. Climent-Ferrando, A. Oszmańska-Pagget, F. Ramallo (red.), *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*, Strasburg 2019, s. 12–14 oraz Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, z dnia 5 listopada 1992 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121).

¹⁶ Część III Europejskiej karty języków regionalnych składa się z art. 8–11.

¹⁷ Część IV Europejskiej karty języków regionalnych.

w sprawie najważniejszych działań niezbędnych do poprawy sytuacji języków mniejszościowych w państwie i publikacją raportu¹⁸.

Unia Europejska jest jedną z organizacji międzynarodowych, która zobowiązała się do przestrzegania praw mniejszości, w tym mniejszości narodowych i etnicznych. Jej funkcjonowanie reguluje szczegółowo Traktat o Unii Europejskiej, który kwestię mniejszości zawiera w art. 2. Należy jednocześnie zauważyć, że w przepisie tym nie ma bezpośredniego odwołania do mniejszości narodowych oraz etnicznych, ale do wszystkim mniejszości: „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”¹⁹. Artykuł ten podkreśla, że szacunek dla praw podstawowych, w tym praw mniejszości stanowi wartość, na której opiera się Unia Europejska. Zakaz dyskryminacji ze względu na przynależność do mniejszości został zapisany także w art. 21 Karty praw podstawowych²⁰.

Reforma traktatów nie dodała Unii Europejskiej żadnych nowych kompetencji w tej dziedzinie, oprócz istniejących do tej pory prerogatyw w zakresie podejmowania środków (art. 10 TFUE) oraz zwalczania wykluczenia społecznego (art. 9 TFUE)²¹. Poza tym obecny art. 19 TFUE wyraźnie upoważnia Radę do podejmowania środków niezbędnych w celu zwalczania dyskryminacji ze względu na rasę lub pochodzenie etniczne i w ramach tych uprawnień przyjęto dyrektywę 2000/43/WE wprowadzającą w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne²². Dyrektywa odnosi się do formy bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne. Z kolei dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie ustanowienia ogólnych ram równego traktowania przy zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu to kolejny dokument bazujący na art. 13 Traktatu o Unii Europejskiej²³. Dyrektywa ta zakazuje bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji ze względu na religię lub wyznanie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną²⁴.

¹⁸ C. Brohy, V. Climent-Ferrando, A. Osmańska-Pagget, F. Ramallo (red.), *op. cit.*, s. 14.

¹⁹ Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 15).

²⁰ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 391).

²¹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47).

²² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego oraz Rady nr 2000/43/WE wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.Urz. UE L 180 s. 22).

²³ Dz.Urz. UE L 303, s.16.

²⁴ A. Barczewska, *Wybrane aspekty problematyki migracji Romów po rozszerzeniu Unii Europejskiej*, „Studia Romologica” 2012, nr 5, s. 161. Na temat migracji zob. także: E. Karska, *Słowo*

Trzecim, bardzo istotnym aktem prawa Unii Europejskiej jest decyzja ramowa Rady Unii nr 2008/913/WSiSW z 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych²⁵.

Pochylając się nad zdefiniowaniem mniejszości etnicznej w kontekście prawa międzynarodowego nie sposób nie wspomnieć o ochronie praw najmłodszych należących do takiej grupy. Należy wskazać w tym miejscu na Konwencję o Prawach Dziecka uchwaloną w 1989 roku przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych. Kluczową rolę odgrywa tu art. 30, który gwarantuje dzieciom należącym do mniejszości etnicznej bądź osobom pochodzenia rdzennego prawo do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy²⁶.

3. Sytuacja mniejszości romskiej w polskim systemie prawnym

W art. 35 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi się, że: „Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury” oraz że: „Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”²⁷. Niewątpliwie ustawodawca zaakcentował w ten sposób dużą autonomię oraz swobody wolnościowe przyznane mniejszościom, a także obowiązek otoczenia szacunkiem zwyczajów i kultury danej grupy etnicznej oraz wsparcie dla ich inicjatyw.

Co więcej, ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym przedstawia szczegółową i szeroką definicję mniejszości etnicznej, a także status prawny uznanych ustawowo mniejszości etnicznych, jak również przysługujące im prawa. Zgodnie z tą ustawą, aby daną grupę obywateli polskich można

wstępne / Introduction (w:) E. Karska (red.), *Uchodźcy. Aktualne zagadnienia prawa i praktyki*, Warszawa 2017, s. 7–10; E. Karska, *Uchodźstwo jako zagadnienie prawne. Zarys problemu* (w:) E. Karska (red.), *Uchodźstwo XXI wieku z perspektywy prawa międzynarodowego, unijnego i krajowego*, Warszawa 2020, s. 9–22; K. Karski, *Migration* (w:) A. Raisz (red.), *International Law From a Central European Perspective*, Miskolc–Budapest 2022, s. 219–238.

²⁵ Decyzja ramowa Rady Unii nr 2008/913/WSiSW z 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych (Dz.Urz. UE L 328, s.55).

²⁶ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

²⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

było sklasyfikować jako mniejszość etniczną muszą oni spełnić kilka warunków jednocześnie. Artykuł 2 ust. 3 u.m.n.e. precyzuje je dokładnie. Przede wszystkim są one mniejsze liczebnie od reszty populacji kraju i wyraźnie różnią się od innych obywateli pod względem języka, kultury i tradycji. Dążą także do zachowania własnej tożsamości kulturowej i mają świadomość swojej historycznej wspólnoty etnicznej, starając się ją chronić. Ponadto ich przodkowie musieli zamieszkiwać tereny Polski co najmniej od stu lat, a także nie identyfikują się z narodem zorganizowanym we własnym państwie²⁸.

Warto podkreślić, że ustawodawca, tworząc definicję mniejszości etnicznej, wskazał na konieczność spełnienia łącznie wszystkich wymienionych wyżej warunków, aby dana grupa mogła zostać uznana jako mniejszość etniczną. W ten sposób wprowadzono *de facto* kryteria ochronne, które uniemożliwiają przyznanie wszystkim mniejszościom zamieszkujących terytorium RP ustawowego statusu mniejszości etnicznej. W art. 2 ust. 4 u.m.n.e. stwierdzono, że za mniejszości etniczne uznaje się: Karaimów, Łemków, Tatarów oraz Romów²⁹.

Gwarancje wynikające zarówno z Europejskiej konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, jak i polskiej ustawy obejmują swobodę wyrażania własnej przynależności do mniejszości oraz ochronę tej informacji. Przede wszystkim zabroniona jest przymusowa asymilacja oraz działania mające na celu zmianę proporcji narodowościowych lub etnicznych w obszarach zamieszkałych przez mniejszości. Ponadto; istnieje przepis o równości wobec prawa oraz zakazie dyskryminacji ze względu na przynależność do mniejszości. Mniejszości mają także prawo do używania i pisowni imion i nazwisk zgodnie ze swoim językiem, nauki swojego języka oraz do wsparcia państwa w zachowaniu i rozwoju ich kultury i tożsamości³⁰.

Na podstawie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym rząd Rzeczypospolitej Polskiej regularnie alokuje i redystrybuuje środki finansowe na wsparcie działań mających na celu ochronę, rozwój tożsamości kulturowej mniejszości oraz integrację społeczną. Środki te są przekazywane ministrowi ds. wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych i – co najważniejsze – mogą być wykorzystywane na różne cele, takie jak działalność instytucji kulturalnych, inwestycje wspierające tożsamość kulturową, wydawanie publikacji w językach mniejszościowych, ochronę miejsc związanych z kulturą mniejszości oraz prowadzenie bibliotek. Ponadto; prawo do używania języka mniejszości jest gwarantowane w kontaktach z administracją oraz w procedurach sądowych,

²⁸ Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2017 r. poz. 823 ze zm.), dalej: u.m.n.e.

²⁹ Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, art. 2.

³⁰ Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

co obejmuje możliwość korzystania z języka pomocniczego oraz dostęp do tłumacza. Mniejszości mają również prawo do publicznego używania tradycyjnych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych oraz do zakładania własnych instytucji oświatowych. Niemniej jednak; wiele z tych gwarancji jest trudnych do realizacji przez Romów z powodu braku wsparcia materialnego i instytucjonalnego, a także z powodu braku jednolitej tożsamości kulturowej ze względu na ich rozproszenie geograficzne i wewnętrzne podziały³¹.

4. Sytuacja społeczna Romów w Polsce oraz Europie

Romowie zamieszkują Europę od ponad 700 lat i są często przy tym określani mianem narodu Trzeciego Świata w Europie³². Nie da się zaprzeczyć, że mniejszość ta zajmuje wciąż jedną z najniższych pozycji społecznych. Spowodowane jest to zarówno niskim poziomem wykształcenia, jak i zatrudnienia oraz najwyższym wskaźnikiem biedy, co implikuje nierzadko uzależnienie od pomocy publicznej. Charakterystycznym elementem życia Romów jest posiadanie dużej liczby dzieci. Niejednokrotnie słyży się też w mediach o dość częstym wchodzeniu osób romskich w konflikt z obowiązującym prawem. Cechują się odrębnym językiem, odrębną kulturą oraz niskim stopniem asymilacji społecznej³³. Dlatego też Romowie jako mniejszość etniczna czują się wykluczeni społecznie, a działania skierowane na rzecz kobiet oraz dzieci realizowane przez państwa europejskie (np. w sferze edukacji lub równouprawnienia) traktują jako działania zmierzające do asymilacji. Problem ten dostrzegł Parlament Europejski w 2008 roku, podejmując 31 stycznia 2008 r. rezolucję w sprawie europejskiej strategii dotyczącej Romów. Stwierdzono wówczas co następuje: „12 do 15 milionów Romów żyjących w Europie, w tym około 10 milionów w Unii Europejskiej, cierpi z powodu dyskryminacji rasowej i w wielu przypadkach jest narażonych na poważną dyskryminację strukturalną, ubóstwo i wykluczenie społeczne, jak również na dyskryminację wielokrotną (ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność i orientację seksualną). Mając na uwadze, że większość europejskich Romów została obywatelami Unii Europejskiej i po rozszerzeniach w 2004 r. i 2007 r., im i ich rodzinom przysługuje prawo do swobodnego

³¹ A. Śledzińska-Simson, *Zarys sytuacji prawnej i społecznej Romów w Europie*, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/38623/001.pdf> (dostęp: 22.11.2023).

³² A. Mirga, M. Gheorghe, *Romowie w XXI wieku*. Studium polityczne, Kraków 1997, s. 15. M. Szewczyk, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Tarnów–Rzeszów 2016, s. 26.

³³ M. Szewczyk, *Romowie i Sinti w systemie Unii Europejskiej* (w:) P. Borek, *Romowie w Polsce i w Europie*, Kraków 2000, s. 188–189.

przemieszczania się i osiedlania na terytorium państw członkowskich”³⁴. Ważnym aspektem jest sytuacja romskich kobiet, które z perspektywy podtrzymania kultury i tradycji przodków odgrywają kluczową rolę. Na co dzień zmagają się one zarówno z panującymi w społeczeństwach większościowych stereotypami, jak i z innymi problemami. Spośród wszystkich najczęściej występują:

- 1) wyzysk ekonomiczny kobiet oraz odpowiedzialność za gospodarstwo domowe, opiekę nad dziećmi i podejmowanie pracy zarobkowej;
- 2) władza mężczyzn nad kobietami romskimi;
- 3) młode kobiety romskie są kontrolowane przez mężczyzn, zwłaszcza w sferze seksualnej;
- 4) dziewczęta i młode kobiety są praktycznie całkowicie zamknięte w wyłącznie romskich społecznościach;
- 5) dziewczęta znajdują się w gorszej pozycji, jeśli chodzi o edukację, która jest traktowana jak coś bezużytecznego, a nawet niebezpiecznego dla kobiet³⁵.

Niepodważalnie istotnym problemem, z którym zmagają się romskie kobiety, ale także mężczyźni, jest zjawisko szeroko rozumianego wykluczenia społecznego. W wielu przypadkach przeradza się ono w rasizm oraz utratę poczucia bezpieczeństwa przez tę mniejszość. Okoliczności te wymuszają zatem migrację Romów do innych krajów. Skutkuje to jednak dość długim procesem adaptacji w nowych miejscach zamieszkania, a także przyzwyczajenia się do stylu życia panującego w krajach przyjmujących. Dość często, nie podejmując zatrudnienia, żyją na obrzeżach miast w wybudowanych prowizorycznych osiedlach lub zajmują opuszczone budynki. Izolując się w ten sposób, zamykają się we własnej grupie, co w konsekwencji przyczynia się do powstania różnych konfliktów. Do takiej sytuacji doszło w 2010 r. we Francji, Holandii, we Włoszech, a także w Danii³⁶.

21 grudnia 2020 r. Rada Ministrów uchwaliła wieloletni „Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021–2030”, którego wykonawcą jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Program ten jest czwartą strategią poprawy sytuacji romskiej mniejszości etnicznej w Polsce. Skupia się na trzech elementarnych dziedzinach: edukacji, mieszkalnictwie oraz innowacyjnych projektach integracyjnych. Jego głównym celem jest poprawa sytuacji społecznej i obywatelskiej Romów poprzez zwiększanie wykształcenia dzieci, młodzieży oraz dorosłych po to, aby niwelować funkcjonujące

³⁴ Cyt. za: M. G. Gerlich, R. Kwiatkowski, *Romowie. Rozprawa o poczuciu wykluczenia*, Oświęcim 2009, s. 5–6.

³⁵ S. Kaprański, *Sytuacja kobiet romskich w Polsce i na Słowacji z punktu widzenia romskich aktywistów. Wstępne rezultaty badania pilotażowego*, „Studia Romologica” 2014, nr 7, s. 72.

³⁶ E. Szyszlaków, T. Szyszlaków (.red.), *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*, Wrocław 2013, s. 195–223.

od wieków stereotypy wskazujące, że Romowie zajmują się głównie tańcem i muzyką. Dlatego program zakłada działania edukacyjne, takie jak: teatry szkolne, koła zainteresowań, zajęcia sportowe, konkursy, olimpiady wiedzy, wycieczki krajoznawcze, warsztaty dla uczniów, organizację „spotkań z ciekawym człowiekiem”, „żywych bibliotek”, szkolnych i międzyszkolnych „pikników naukowych”, doradztwa zawodowego³⁷. Priorytetowym celem jest poszerzanie horyzontów poznawczych dzieci, wspomaganie ich rozwoju intelektualnego, uzupełnianie ich kapitału kulturowego, rozwijanie różnych funkcji poznawczych, zapamiętywania, wspieranie umiejętności funkcjonowania w środowisku nie romskim itd. Mieszkalnictwo pozostaje drugim i kluczowym obszarem. Program integracji 2021–2030 skupia się przede wszystkim na szybkiej poprawie warunków mieszkaniowych w tych miejscowościach, gdzie problem ten zagraża życiu lub zdrowiu społeczności. Zjawisko to dotyczy w sposób szczególnie południowych regionów Polski (województwa małopolskiego i podkarpackiego). Trzecim obszarem działania państwa mają być w myśl programu innowacyjne projekty integracyjne, które powinny opierać się na synchronizacji i wsparciu działań ośrodków pomocy społecznej, jednostek samorządu terytorialnego, pełnomocników wojewodów ds. mniejszości narodowych i etnicznych oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Spośród wszystkich działań w tym obszarze można wyróżnić m.in. zatrudnienie asystentów środowiskowych, zatrudnienie osób pochodzenia romskiego (lub osób z otoczenia romskiego) przez spółdzielnie socjalne, mediację, projekty typu „praca za zadłużenie czynszowe”. Oprócz przedstawionych wyżej działań interwencyjnych Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji realizuje zadania systemowe, które mają wspierać procesy integracyjne i obywatelskie Romów, a także niwelować funkcjonujące stereotypy na temat osób należących do tej mniejszości etnicznej, są to np.:

- program stypendialny dla uczniów romskich szczególnie uzdolnionych;
- program stypendialny dla studentów romskich;
- program doskonalenia AER (asystenta edukacji romskiej) i nauczycieli wspomagających edukację uczniów romskich (we współpracy z MEN)³⁸.

Ponadto; do zadań systemowych włączone są studia podyplomowe poświęcone

³⁷ Program został opublikowany na podstronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, która jest przeznaczona uznanym ustawowo mniejszościom narodowym i etnicznym oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. zob. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Rada Ministrów uchwaliła nowy Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021–2030*, <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/rada-ministrow-uchwalila-nowy-program-integracji-spoecznej-i-obywatelskiej-romow-w-polsce-na-lata-2021-2030> (dostęp: 22.11.2023).

³⁸ Program Integracji Społecznej i Obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021–2030, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2020, s. 53–57.

romskiej mniejszości etnicznej (romologia) wraz z programem stypendialnym dla uczestników³⁹.

Warto zaznaczyć, że pierwszy pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej dotyczył Romów zamieszkujących obszar województwa małopolskiego. Skoncentrowany był na poprawie stanu edukacji wśród Romów, zmniejszeniu liczby osób pozostających bez pracy, ulepszeniu systemu opieki zdrowotnej członków społeczności, warunków mieszkaniowych, struktur bezpieczeństwa, zachowaniu i rozwoju kultury romskiej, a w końcu poprawie wizerunku Romów w społeczeństwie polskim⁴⁰.

5. Podsumowanie

Sytuacja Romów w kontekście prawa międzynarodowego oraz ich rzeczywistość w Europie, w tym w Polsce, stanowi skomplikowaną mozaikę wyzwań, z jakimi muszą się mierzyć na całym kontynencie. Z jednej strony istnieją liczne dokumenty międzynarodowe, takie jak: Karta Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Konwencja ONZ o eliminacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Europejska karta języków regionalnych oraz Konwencja ramowa o ochronie praw mniejszości narodowych, które nakładają na sygnatariuszy określone zobowiązania dotyczące ochrony praw mniejszości. Z drugiej strony, pomimo tych ustaleń, realia codziennego życia Romów pozostawiają wiele do życzenia.

W Polsce także przyjęto szereg aktów prawnych mających na celu zabezpieczenie praw Romów, w praktyce jednak stawia się wiele pytań w zakresie ich skuteczności. Liczni członkowie mniejszości romskiej nadal doświadczają ubóstwa, wykluczenia społecznego czy dyskryminacji – zarówno na tle rasowym, jak i społeczno-ekonomicznym. Co więcej, dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej i zatrudnienia nie zawsze jest dla nich równy, co także stoi w sprzeczności z treścią wielu międzynarodowych dokumentów. Sprzeciwiając się temu zjawisku państwo polskie stworzyło specjalny Program Integracji Społecznej i Obywatelskiej Romów, który aktualnie obowiązuje na lata 2021–2030. Niewątpliwie ma on ogromny wpływ na

³⁹ Obowiązkiem państwa jest ogłaszanie cyklicznych naborów na realizację zadań systemowych, które stanowią część Programu Integracji Społecznej i Obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021–2030. Zob. tamże, s. 58.

⁴⁰ Szczegółowo ten temat omawia w swoim artykule B. Machul-Telus, *Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce* (w:) B. Machul-Telus (red.), *Romowie*, Warszawa 2019, s. 133–139. Natomiast bardziej szczegółowo na temat programu i jego efektu pisze J. Horyń, *Społeczne uwarunkowania kształcenia Romów w Polsce (na przykładzie Dolnego Śląska)*, Wrocław 2015, s. 87–118.

poprawę warunków życia, aspekty edukacyjne czy inne czynniki, takie jak szeroko rozumiana innowacyjność. Nie bez znaczenia pozostają odbywające się regularnie liczne konferencje i fora międzynarodowe, takie jak Forum ONZ ds. Mniejszości w Genewie, eventy organizowane przez Radę Europy, Parlament Europejski, między innymi *Roma Week* w Brukseli, czy cykliczne spotkania Narodowych Punktów Kontaktowych ds. Romskich, gdzie następuje wymiana doświadczeń, pochylenie się nad bieżącymi problemami i wspólne szukanie skutecznych rozwiązań, a co najważniejsze – udostępnienie platformy umożliwiającej wypowiedzenie się osobom należącym do mniejszości.

Warto na koniec zaznaczyć, że rozwiązanie problemów, zwłaszcza bytowych, Romów wymaga kompleksowego podejścia. Powinno uwzględniać nie tylko wzmocnienie struktur prawnych, gwarantujących poszanowanie i ochronę praw osób należących do tej mniejszości, ale także podjęcie działań mających na celu stworzenie dialogu społecznego, inicjatywy jednoczące, promowanie i wzajemne uczenie się od siebie, między innymi poprzez organizowanie wspólnych warsztatów czy wykładów naukowych. Nie ulega wątpliwości, że bardzo ważne jest, aby społeczeństwo w Polsce, jak też na całym kontynencie działało w duchu tolerancji, zrozumienia i współpracy. Poszanowanie niezbywalnej i nienaruszalnej godności ludzkiej stanowiącej źródło praw człowieka⁴¹, powinno być wartością nadrzędną. Tylko dzięki takiej syntezie postaw i wzorców możliwe stanie się przekroczenie dzielących współcześnie jeszcze dość często mniejszość etniczną z pozostałą częścią społeczeństwa danego kraju barier kulturowych i społecznych.

Streszczenie

Romowie stanowią najliczniejszą mniejszość etniczną w Europie. Zmagają się oni do dziś z trudną historią związaną z „wielką migracją” z obecnych terenów Półwyspu Indyjskiego. Nomadyczny tryb życia, będący immanentną cechą tej grupy, oraz występujące między nimi a resztą społeczeństwa różnice kulturowe prowadzą często do powstawania wielu uprzedzeń, stereotypów, a miejscami również konfliktów etnicznych. Niniejszy artykuł prezentuje kluczowe normy aktów prawa międzynarodowego, które odnoszą się *de facto* do mniejszości romskiej. Przedstawione są także rozwiązania prawne, które funkcjonują w Polsce. W związku z tym artykuł odwołuje się do przepisów ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz Programu Integracji Społecznej i Obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021–2030. Zarysowane są również najważniejsze problemy, z jakimi zmagają się na dzień Romowie, aby lepiej poznać i zrozumieć tę społeczność.

⁴¹ J.J. Pawłowicz, referat *Godność człowieka fundamentem jego wolności*, Konferencja pt. *Tylko wolność czyni człowieka godnym*, s. 1, <https://open.icm.edu.pl/server/api/core/bitstream-s/9b2801ab-193d-48a3-b838-15817063ef88/content> (dostęp: 3.06.2025).

Słowa kluczowe: Romowie, wykluczenie, stereotypy, prawo międzynarodowe, ONZ, UE, Rada Europy

Ethnic minority in the light of international law – the example of the Roma minority

Abstract

The Roma are the largest ethnic minority in Europe. To this day, they struggle with the difficult history of the “great migration” from the present-day Indian Peninsula. The nomadic lifestyle inherent in this group and the cultural differences between them and the rest of society often lead to a series of prejudices, stereotypes and, in some cases, ethnic conflicts. This article presents the key norms of international law that de facto refer to the Roma minority. Legal solutions that operate in Poland are also presented. Therefore, the article refers to the provisions of the Act on National and Ethnic Minorities and the Programme for Social and Civil Integration of Roma in Poland for the period 2021–2030. It also outlines the most important problems that Roma face on a daily basis, in order to better know and understand this community.

Key words: Roma, exclusion, stereotypes, international law, UN, EU, Council of Europe